

УДК 811.161.2(07)

Ірина Кучеренко, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри практичного мовознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

АСПЕКТНІ УРОКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ВИТОКИ І СУЧАСНИЙ СТАН

У статті досліджено аспектні уроки української мови в аспекті історичного розвитку і в сучасній інтерпретації. З урахуванням нових завдань мовної освіти й пріоритетних напрямів шкільного навчання мови схарактеризовано основні види сучасних аспектних уроків української мови, визначено структурні етапи, послідовність та варіативність етапів.

Ключові слова: урок української мови, аспектні уроки, класифікація аспектних уроків української мови, мовна компетентність.

ИРИНА КУЧЕРЕНКО. АСПЕКТНЫЕ УРОКИ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА: ИСТОКИ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ

В статье исследованы аспектные уроки украинского языка в аспекте исторического развития и в современной интерпретации. С учетом новых задач языкового образования и приоритетных направлений школьного обучения языку охарактеризованы основные виды современных аспектных уроков украинского языка, определены структурные этапы, последовательность и вариативность этапов.

Ключевые слова: урок украинского языка, аспектные уроки, классификация аспектных уроков украинского языка, языковая компетентность

Irina Kucherenko. Aspect UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS: ORIGINS AND CURRENT STATUS

The article explores the aspect of Ukrainian language lessons in terms of the historical development and contemporary interpretation. Taking into account the new challenges of language education and the priority areas of schooling language describes the main types of modern Ukrainian language lessons Aspect, identified structural stages, consistency and variation stages.

Key words: Ukrainian language classes, lessons Aspect, Aspect classification lessons of the Ukrainian language, language competence.

Питання типології уроків найбільш глибоко розроблено у площині загальної дидактики, й концептуальні ідеї педагогів учені-лінгводидакти беруть за основу, використовують і трансформують в галузі предметної методики, а саме в методиці навчання української мови. Проблему класифікації та структури уроків у загальнопедагогічному аспекті висвітлювали А. Алексюк, Б. Єсипов, М. Данилов, С. Іванов, В. Кузьмінський, М. Махмутов, В. Онищук, О. Савченко, М. Скаткін, М. Фіцула та ін. Загальнодидактичні класифікації дають лише загальні орієнтири для лінгводидактичної типології уроків української мови в основній школі, тому ними потрібно творчо послуговуватися і не ідеалізувати. Як відомо, у методиці навчання української мови всі уроки мови поділяються на дві групи: аспектні уроки й уроки розвитку мовлення. У світлі нових завдань мовної освіти й пріоритетних напрямів шкільного навчання мови, відповідно до вимог чинних державних документів, виникає необхідність проаналізувати типи і види уроків в межах означених груп, визначити їх етапи, послідовність та варіативність етапів і розробити модернізовану й удосконалену класифікацію – типологічну систематизацію сучасних уроків української мови в основній школі.

Аспектні уроки вперше виділив в окрему групу М. Успенський у методиці російської мови [15], і до сьогодні їх визнають більшість науковців і сприймають як уроки, пов'язані з вивченням різних аспектів

теорії мови. О. Біляєв справедливо відзначає, що головна мета таких уроків – «на основі засвоєння теоретичних відомостей з мови сформувати і розвинути в учнів мовні, або первинні, уміння та навички, а саме: орфоепічні, лексичні, словотвірні, правописні – орфографічні [1, с. 28]». Погоджуючись із думкою вченого-методиста, додамо, що відповідно до чинних завдань мовної освіти аспектні уроки української мови спрямовано на розвиток мовної компетентності та покликані формувати мовні й частковомовленнєві вміння, навички й досвід їх застосування у практиці.

З урахуванням цього більш сучасним є визначення аспектних уроків, запропоноване Н. Остапенко, Т. Симоненко. Вчені переконливо стверджують: «Мета аспектних уроків полягає в тому, щоб на основі теоретичних знань з мови розвинути в учнів практичну мовнокомунікативну компетенцію відповідно до всіх рівнів мовної системи, а також сформувати правописні вміння й навички [14, с. 62]». Однак тут має місце уточнення використаних лінгводидактичних термінів, які в сучасному науковому просторі умотивовано відповідно до вимог компетентнісної мовної освіти. Нині у науковому обігу функціують два терміни – «компетентність» і «компетенція», що, на думку М. Пентилюк, «співвідносяться як загальне і конкретне, компетентність може виявляти людина, яка має конкретні знання в певній галузі [11, с. 3]». Спираючись на дослідження Т. Донченко, С. Карамана, Л. Мамчур, М. Пентилюк, Г. Шелехової, ми також чітко розмежуємо ці взаємопов'язані й взаємозалежні терміни. У нашому розумінні компетенція – це ціль мовної освіти, загальноновизначений перелік знань, умінь і навичок, що мають бути засвоєні учнями. «Компетентність являє собою ступінь володіння компетенцією, рівень засвоєння знань і вмінь, якого досягнув учень у процесі учіння. Компетенція – це суспільна норма, вимога, орієнтир, компетентність – це рівень досягнення цієї норми, показник того, чого учень спромігся навчитися – які знання були засвоєні, які вміння вироблені, який досвід набутий [4]». Комунікативна компетентність як комплексне системне поняття складається з низки складників – мовленнєвої, мовної, власне комунікативної, соціокультурної і діяльнісної

компетентностей. Сутністю аспектних уроків, на наш погляд, є вивчення всіх аспектів української мови, а головним завданням – формування саме мовної компетентності у взаємозв'язку з іншими компетентностями, а їх сукупність і становитиме цілісну комунікативну компетентність учня.

Класифікація аспектних уроків у науково-методичній літературі побудована за різними ознаками, а якщо класифікаційна ознака одна, то неоднакова кількість типів уроків, тому загальновизнаної типології не існує. Класифікацією уроків мови займалися вітчизняні і зарубіжні вчені-методисти (О. Біляєв, С. Караман, М. Львов, Н. Остапенко, М. Пентилюк, К. Плиско, М. Поздняков, Л. Рожило, Т. Симоненко, О. Текучов, І. Хом'як, С. Чавдаров та ін.). Схарактеризуємо найбільш поширені класифікації уроків мови.

Одним із перших у лінгводидактиці української мови розробив класифікацію уроків С. Чавдаров і основним підходом визначив мету уроку, яка може бути, на думку вченого, різною: опанування нових знань, закріплення набутих знань, повторення навчального матеріалу, контролю вивченого [7]. Відповідно до навчальної мети вчений виділив три типи уроків, що мають чітке завдання і варіативну внутрішню структуру.

Уроки опанування нових знань покликані «з'ясувати те, чого учні досі зовсім не знали, або внести новий елемент у те знання, яке дістали раніше [7, с. 129]». Позитивно відзначимо те, що під час вивчення нового матеріалу активною, на думку вченого, є абстрактно-аналітична мисленнєва діяльність учнів. На жаль, у структурі аналізованого типу уроку відсутній мотиваційний компонент, що є досить важливим для усвідомлення учнями необхідності одержати нові знання чи виробити вміння. Відповідно до вимог того часу, етап закріплення носить характер лише виконання вправ, а на сучасному уроці має включати реалізацію різноманітної кількості традиційних та інноваційних методів комунікативного спрямування.

Уроки закріплення вивченого мають на меті «якнайтвердіше» закріпити набуті знання і «піднести рівень знань учнів на вищій щабель; якщо цього немає, урок своєї мети не досягає [7, с. 137]». Лінгводидакт наголошує, що організація і підготовка уроків означеного типу досить складана, тому

вчителів потрібно виявити більше енергії й винахідливості з метою забезпечення продуктивної навчально-пізнавальної діяльності учнів, концентрації їхньої уваги й зацікавленості роботою в класі. Позитивним є те, що вчений рекомендує проводити уроки на текстовій основі, адже «добором текстового матеріалу, організацією його в процесі розгортання уроку, всією сукупністю різноманітних способів ведення роботи вчитель може і свої уроки повторення зробити цікавими для учнів, живими, ефективними [7, с. 137]». Нам імпонує також те, що С. Чавдаров акцентує увагу на перевірці вмінь використовувати власні знання в усному чи писемному мовленні, що відповідає вимогам компетентнісного підходу щодо розвитку в учнів досвіду мовної і мовленнєвої діяльності, здійснювати роботу на основі тексту, на якій наголошує сучасна текстоцентрична спрямованість уроку.

У межах уроків закріплення методист виділив *уроки аналізу учнівських робіт*, які потрібно вести за таким планом: «1) дати загальну характеристику наслідків роботи; 2) визначити завдання для аналізу; 3) організувати вправи та пояснення правил, не засвоєних учнями; 4) підсумувати роботу і дати загальні та індивідуалізовані завдання додому [7, с. 142]».

Окремо у класифікації С. Чавдарова постають *уроки перевірки знань учнів*, що найчастіше здійснюються через письмову роботу, однакову для всіх, але можуть проводитися і в формі усного опитування учня, залучаючи при цьому інших школярів для допомоги чи взаємоперевірки, або поєднувати усну і письмову роботу. Вважаємо, що нині письмова контрольна робота відповідно до особистісно орієнтованої спрямованості освіти повинна бути різних рівнів, і визнаємо позитивним, що усна перевірка не обмежується роботою з одним учнем, а охоплює більшість класного колективу. Методист цілком правомірно стверджує, що ці уроки досить варіативні, але в основі мають такі стрижневі структурні етапи: інструктивні вказівки про хід уроку; перевірка знань учнів (усна чи письмова); підсумовуючий аналіз результатів; роз'яснення завдань для домашньої роботи.

Ураховуючи вагому значущість методичних рекомендацій С. Чавдарова і першу наукову спробу класифікувати навчальні заняття,

означена типологія уроків рідної мови потребувала вдосконалення. Практика навчання української мови в школі показала, що уроки мови є ще більш різноманітними, тому такого поділу замало. Досліджувати типологію уроків мови продовжили вітчизняні та зарубіжні вчені-методисти, серед яких вирізняється наукова класифікація М. Позднякова.

М. Поздняков науково класифікував уроки мови на основі стадій навчального процесу та ступенів засвоєння учнями мовного матеріалу виділив такі їх типи: уроки повідомлення нового матеріалу; перевірки одержаних відомостей; закріплення одержаних відомостей; перевірки засвоєння знань і навичок; узагальнення засвоєного. Як бачимо, в аналізованій класифікації не охоплено всіх різновидів навчальної роботи, що виливається у різні типи уроків, поза увагою залишилися уроки повторення, тому вона не є цілком досконалою.

О. Текучов поділяє уроки мови на основі мети навчання, навчальних завдань і пропонує виокремити три основних типи, як-от уроки: повідомлення нових знань; закріплення вивченого, як різновид – уроки повторення; перевірки (контролю) знань і навичок. У другій половині ХХ ст. О. Текучов здійснив фундаментальні дослідження у царині лінгводидактики і зробив значний внесок у розроблення питання типології уроків, не розглядаючи, на жаль, їх будови і технології проведення. Учений уперше ввів поняття «комбінований урок» [13, с. 115], справедливо стверджуючи, що будь-який урок майже завжди комбінований, оскільки є складним утворенням, в якому складники сполучаються по-різному, а час рівномірно розподілено між різними його елементами. Означений термін використовується і в сучасній методиці навчання. Однак у наш час, з урахуванням головних завдань сучасної мовної освіти, спрямованих на розвиток в учня мовленнєвої і мовної компетентності, означена класифікація уроків мови, звичайно, потребує внесення корективів.

Серед різноманітних класифікацій уроків заслуговує на увагу типологія уроків мови, розроблена М. Львовим на основі навчальної мети (уроки повідомлення нових знань, уроки закріплення, уроки узагальнення,

контрольний урок) і за змістом (уроки граматики, фонетики й графіки, розвитку мовлення та ін.). Аналізуючи особливості означених типів, учений робить перехресну їх характеристику – за навчальною метою та змістом. Це є позитивним, адже на сьогодні відокремлено означені типи уроків у чистому вигляді не застосовуються і не можуть існувати окремо – вони взаємопов'язані і невіддільні. Слід зазначити, що урок закріплення знань, умінь і навичок вчений розглядає як вид уроків граматики, орфографії, лексики, на яких «поглиблення знань відбувається за рахунок все збільшеної складності прикладів, за рахунок практичного застосування одержаних знань з теми в усе більш нових і нових умовах, із збільшеним ступенем самостійності [5, с. 218]». Загалом класифікація є місткою і науково обґрунтованою. Однак поза увагою методиста лишилися уроки повторення й узагальнення. Ураховуючи позитивні сторони означеної класифікації, прибічники вченого як в українській, так і в російській лінгводидактиці уточнили деякі назви, так, уроки повідомлення нових знань правильно називати – уроки засвоєння знань, уроки закріплення – уроки формування знань, умінь і навичок.

Услід за О.Текучим, власну науково обґрунтовану думку щодо класифікації уроків мови висловив М. Баранов [9]. Учений виділяє дві основні групи уроків – навчальні й контрольні, а також докладно характеризує основні структурні елементи уроку – оргмомент, перевірка домашнього завдання, пояснення нового матеріалу, формування вмінь і навичок, підведення підсумків, домашня робота. Навчальні уроки не залежать від змісту, тому можуть стосуватися і мовних, і правописних, і мовленнєвих, і стилістичних відомостей. У практиці навчання мови вчений використовує «вислів «уроки орфографії», «уроки розвитку мовлення» і т.д., але вони застосовуються не в типологічному розумінні, а відображають змістову сторону роботи [9, с. 122]». Означені уроки поділяються на чотири самостійних види: уроки повідомлення нового матеріалу, уроки формування вмінь, уроки повторення пройденого, уроки роботи над помилками учнів. Контрольні уроки включають такі види, як-от: контроль за засвоєнням знань і

навчально-мовних умінь; контроль за оволодінням орфографічних умінь і пунктуаційною грамотністю; контроль за оволодінням навичками зв'язного мовлення. Окремою групою виступають комбіновані уроки, що поєднують у собі елементи навчання і контролю.

Аналізована класифікація заслуговує на увагу, адже в ній чітко представлені групи, типи і види уроків. Однак нам видається, що ця типологія має як позитивні, так і суперечливі якості, тому певною мірою строката і потребує узгодження окремих понять. Без сумніву, слухним є міркування про те, що на уроках пояснення не обов'язкові такі етапи, як перевірка домашнього завдання (не використовується, якщо нова тема складна) і пояснення домашнього завдання (не реалізується в кінці тижня, перед вихідним чи святковим днем, однак сучасні вчителі цієї поради не завжди дотримуються). Учений концентрує увагу на уроках повторення і конкретизує особливості їх підвидів – на початку року, в кінці навчального року, на початку вивчення нового розділу, в кінці розділу. М. Баранов окремо виділяє уроки роботи над помилками учнів, який, без сумніву, мав би велику користь, однак не може одноосібно існувати на практиці, а швидше за все є елементом уроку аналізу контрольної роботи. З урахуванням сучасних досягнень лінгводидактики, не можна також погодитися з тим, що уроки розвитку зв'язного мовлення (а послуговуючись модернізованими термінами, уроки розвитку комунікативних умінь), не можуть бути видом уроків, а становлять окрему групу.

Учені-методисти (М. Баранов, М. Львов, М. Поздняков, О. Текучов, С. Чавдаров) зробили суттєвий внесок у типологію уроків мови, розроблені ними класифікації здійснили крок уперед у розвитку лінгводидактики. Проаналізовані класифікації (таблиця 1.) склали суттєве підґрунтя для подальшого визначення типології уроків української мови в основній школі.

Таблиця 1

Класифікація аспектних уроків мови (середина ХХ ст.)

Система аспектних уроків	
С. Чавдаров	<ul style="list-style-type: none">• подачі нового матеріалу;• закріплення вивченого;

	<ul style="list-style-type: none"> • перевірки знань.
М. Поздняков	<ul style="list-style-type: none"> • повідомлення нового матеріалу; • перевірки одержаних відомостей; • закріплення одержаних відомостей; • перевірки засвоєння знань і навичок; • узагальнення засвоєного.
О. Текучов	<ul style="list-style-type: none"> • повідомлення нових знань; • закріплення вивченого; • перевірки (контролю) знань і навичок; • комбінований урок.
М. Львов	<ul style="list-style-type: none"> • повідомлення нових знань; • закріплення знань умінь і навичок; • узагальнення; • контролю.
М. Баранов	<ul style="list-style-type: none"> • навчальні (повідомлення нового матеріалу, формування вмінь; повторення; роботи над помилками); • контрольні (контролю за засвоєнням знань і навчально-мовних умінь; оволодінням орфографічних умінь і пунктуаційною грамотністю; оволодінням навичками зв'язного мовлення); • комбінований урок.

Традиційною і найбільш поширеною в лінгводидактиці, але такою, що вдосконалювалася, є класифікація уроків української мови О. Біляєва, представлена у колективних дослідженнях [6] та спеціальних одноосібних публікаціях [1; 2]. З аналізу спадщини О. Біляєва випливає, що до групи аспектних уроків входять такі типи, як уроки: вивчення нового матеріалу; формування вмінь і навичок; проведення контрольної роботи; аналізу контрольної роботи; узагальнення вивченого; повторення. Кожен тип складається з чітко визначених структурних етапів, які можна комбінувати. Узагальнено класифікацію уроків О. Біляєва подаємо у таблиці 2.

Нам імпонує думка вченого про те, що «такі складові елементи уроків, як перевірка, закріплення, повторення постійно схрещуються, входять у певних пропорціях в уроки різних типів. ... Майже на всіх уроках здійснюється в тій чи іншій формі перевірка якості знань учнів [6, с. 80]». Аналіз структури уроків різних типів показує, що етап «Оголошення оцінок» визначено лише на уроках узагальнення вивченого та повторення, хоч і передбачався ученим на інших типах, однак це не завжди виділено. Щодо такого досить важливого етапу як «Завдання додому», то його проведення має бути на кожному уроці саме з інструктажем з боку вчителя, хоча

методист у такому формулюванні пропонує цей етап лише на уроці узагальнення вивченого. Крім цього, у класифікації простежується змішування різнорідних понять – вивчення нового матеріалу і формування вмінь та навичок. Це, на нашу думку, варто уніфікувати, адже чітко визначені структурні етапи допоможуть учителям більш точно спроектувати навчальну діяльність й визначити технологію конкретного уроку.

Таблиця 2

Класифікація уроків української мови О. Біляєва

<p align="center">Урок вивчення нового матеріалу</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Перевірка домашнього завдання. 2. Підготовка учнів до сприймання нового матеріалу. 3. Повідомлення теми і мети уроку. 4. Пояснення нового матеріалу або розбір прикладів з метою з'ясування мовного явища. 5. Вправи на закріплення одержаних знань. 6. Підсумки уроку. 7. Завдання додому та інструктаж. 	<p align="center">Урок формування умінь і навичок</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Повідомлення теми, усвідомлення її учнями. 2. Відтворення або усне закріплення теоретичних відомостей, застосування яких буде потрібним на уроці. 3. Самостійна робота учнів та її перевірка. 5. Завдання додому. 6. Підсумки уроку.
<p align="center">Урок контрольної роботи</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Повідомлення мети перевірки та способів її проведення. 2. Усна перевірка знань учнів (фронтально). 3. Самостійне виконання контрольної роботи. 4. Відповіді вчителя на питання учнів. 5. Підсумки уроку. 6. Завдання додому. 	<p align="center">Урок аналізу контрольної роботи</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Вступне слово вчителя. 2. Бесіда про характер недоліків і помилок та робота над ними. 3. Підведення підсумків роботи. 4. Завдання додому.
<p align="center">Урок узагальнення вивченого</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Перевірка домашнього завдання. 2. Повідомлення теми і мети уроку. 3. Аналіз матеріалу з метою узагальнення. 4. Робота над висновком. 5. Вправи на застосування правил. 6. Оголошення вчителем оцінок. 7. Завдання додому (з інструктажем). 	<p align="center">Урок повторення</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ознайомлення учнів із завданням уроку. 2. Повторення вузлових питань розділу. 3. Усні та письмові вправи на матеріалі повторення. 4. Підсумки проведеної роботи. 5. Виставлення оцінок. 6. Завдання додому.

Цілком переконливо О. Біляєв услід за О. Текучовим стверджує, що «чистих» уроків не буває, а визначати тип уроку потрібно з урахуванням того, яким є цей урок переважно – уроком вивчення, закріплення і т. п. Позитивним вважаємо, що вчений схему уроку не вважає догматичною і назавжди однаковою, її можна змінювати, апробувати нові структурні компоненти, коректувати й удосконалювати.

Слід зазначити, що класифікація О. Біляєва відповідає етапам навчання й дидактичним цілям, і тому визнана більшістю вчених, легко сприймається словесниками й найбільш поширена у шкільній практиці, проте також

потребує вдосконалення, уніфікації різнорідних понять у назвах уроків (новий матеріал і знання, вміння та навички). Означену класифікацію беремо за основу для розроблення класифікаційної системи сучасних уроків української мови відповідно до вимог мовної освіти України.

К. Плиско класифікує уроки української мови за іншою класифікаційною ознакою – за метою організації навчального заняття і розглядає типи уроків як цілісну систему, склад якої визначає з урахуванням її основи і меж. На думку К. Плиско, основою цієї системи уроків «служать етапи пізнання змісту, а межами – цілі навчання і ланки засвоєння інформації [12, с. 206]». Учена створює модель системи типів уроків, яка дає нові знання про їх типи і місце в системі, установлює зв'язки між ними і з зовнішнім середовищем, визначає основні складники й графічно зображує (Таблиця 3).

Таблиця 3

Модель системи типів уроків мови (за К. Плиско)

Етапи пізнання інформації	Ланки засвоєння інформації		
	Сприйняття, усвідомлення	Осмислення, узагальнення	Відтворення
Вивчення інформації	Уроки вивчення інформації		
Закріплення інформації (в тому числі і повторення)		Уроки закріплення інформації (в тому числі й повторення)	
Застосування інформації			Уроки застосування інформації

У межах кожного типу, за переконанням лінгводидакта, співіснують методичні варіанти уроків, які передбачають формування (1-й тип), зміцнення (2-й тип), удосконалення (3-й тип) знань, умінь та навичок і мають власну дидактичну мету. Комбіновані уроки, на переконання дослідниці, є ті, що поєднують рівноцінні дидактичні цілі уроків різних типів, а не методичних варіантів того самого типу.

Інваріантом системи-моделі, за К. Плиско, є *урок вивчення інформації*, які містять мовну і мовленнєву інформацію, поєднують вивчення мови з розвитком літературного мовлення й включають уроки розвитку зв'язного мовлення. Зміст уроків вивчення нової інформації – це теоретичні відомості (поняття, мовні явища, правила), на основі яких розвиваються мовні знання,

вміння та навички, сформовані на основі застосування правил. Методичними варіантами цього типу є уроки: формування нових понять, вивчення мовних явищ; формування нових способів дій; формування нових понять і способів дій. *Уроки закріплення інформації* мають мету – зміцнити набуті знання, вміння, навички, «відтворити, закріпити, повторити, узагальнити і систематизувати інформацію, а також виконати тренувальні вправи [12, с. 208]» і включають такі методичні варіанти: уроки закріплення мовних понять і способів дій; повторення вивченої інформації; узагальнення і систематизації вивченої інформації. *Уроки застосування вивченої інформації*, на думку К. Плиско, покликані вдосконалити знання, вміння та навички, і для досягнення поставленої мети запроваджують різні види робіт, покладені в основу їх варіантів, таких як уроки: розвитку зв'язного мовлення; перевірки і корекції вивченої інформації; аналізу контрольних робіт.

Як бачимо, К. Плиско класифікує уроки за метою їх організації, а методичні варіанти – за дидактичною метою. Методист загалом виділяє 3 типи уроків і 9 методичних їх варіантів, цілком справедливо акцентує увагу на тому, що на всіх уроках мови має місце робота з розвитку літературного мовлення. У моделі-системі, що включає типи уроків і їх методичні варіанти, вчена пропонує уроки розвитку зв'язного мовлення вважати методичним варіантом уроків застосування інформації, що є не зовсім правомірним. Досліджуючи систему уроків, К. Плиско не конкретизує структурні компоненти певного уроку української мови.

Послідовником К. Плиско є сучасний лінгводидакт С. Караман. Учений розробляє систему уроків української мови на основі етапів пізнання та з урахуванням ланок засвоєння інформації і встановлює три типи уроків – формування знань, зміцнення знань, умінь і навичок; удосконалення знань, умінь та навичок. Означені уроки передбачають навчальну роботу як з мовною інформацією, так і з мовленнєвою. С. Караман стверджує, що «на всіх типах уроків має місце робота з розвитком літературного мовлення, в тому числі зв'язного. Значить, робота з розвитку мовлення правомірно включається у вказані типи уроків [3, с. 82]». Безперечно, робота з розвитку

мовлення – обов'язковий елемент кожного уроку мови, однак нам важко погодитися з тим, що окремо уроки розвитку мовлення не існують. Як бачимо, у пропонованій класифікації методист підтримує і розвиває ідеї К. Плиско щодо визначення основних типів уроків мови.

Н. Остапенко, Т. Симоненко, В. Руденко [14], послідовники О. Біляєва, класифікують аспектні уроки української мови за навчальною метою. Найпоширенішими, на думку вчених, є уроки: вивчення нового матеріалу, закріплення вивченого, повторення окремої теми, розділу; узагальнення та систематизації знань, умінь і навичок; контролю та корекції знань, умінь і навичок. Умотивованим вважаємо трактування особливостей комбінованого уроку, який «характеризується поєднанням (комбінацією) у його межах різноманітних видів навчальної роботи (пояснення нового матеріалу, бесіда з учнями, робота над перевіркою знань, умінь та навичок, міні-контроль) або елементів кількох типів аспектних уроків та уроків розвитку зв'язного мовлення [14, с. 70]». Слід зазначити, що аналізована класифікація є різновидом традиційної типології уроків мови. Заслужують на увагу визначення певного типу уроку, запропоновані лінгводидактами, у яких наголошено, що будь-який урок передбачає спільну діяльність учителя й учнів, адже вони є активними суб'єктами навчальної взаємодії. На жаль, у структурі уроків не окреслено етап «Організація класу», що покликаний підготувати всіх учасників навчального процесу до сумісної роботи, і відсутній такий важливий етап уроку, як «Мотивація навчання», хоча методисти і зазначають подекуди про необхідність такої роботи.

Як відомо, класифікація уроків категорія змінна, залежна від змісту і завдань мовної освіти, тому постійно потребує вдосконалення. Ці зміни в кількості уроків та їх структурі помітні, але в своїй основі пов'язані з традиційною класифікацією, витриманою часом і найбільш визнаною лінгводидактами, методистами та вчителями. Переваги класичної типології уроків мови М. Пентилюк убачає в тому, що «на кожному новому етапі розвитку освіти, зокрема й навчання української мови, вона легко модифікується, піддається організаційним і структурним змінам,

залишаючись у своїй основі науково апробованою й виправданою [8, с. 85]». І з цим важко не погодитися. Найбільш сучасною у лінгводидактиці української мови є класифікація уроків, розроблена М. Пентилюк, осучаснена, підведена під компетентнісну концепцію, створена з урахуванням вимог, нових акцентів у мовній освіті. Так, учена, продовжуючи думку О. Біляєва, пропонує модернізовану класифікацію і виділяє п'ять основних типів аспектних уроків:

1. Урок засвоєння знань (формування мовної і мовленнєвознавчої компетентності).
2. Урок формування знань, умінь і навичок (формування мовної і мовленнєвої компетентності).
3. Урок повторення, узагальнення і систематизації знань, умінь і навичок (формування мовленнєвої компетентності).
4. Уроки розвитку комунікативних умінь і навичок (формування комунікативної компетентності).
5. Уроки контролю знань, умінь і навичок (перевірки володіння всіма видами мовленнєвої діяльності) [8, с. 85].

Класифікація, що аналізується, звичайно, найбільш відповідає вимогам часу, але потребує також внесення певних коректив. Ураховуючи зміни в сучасній лінгводидактичній термінології, залишити лише одну дефініцію – уроки формування мовленнєвої компетентності. На нашу думку, уроки розвитку комунікативних умінь не є аспектними уроками, оскільки не пов'язані з вивченням окремих аспектів мови (про що у більшості сучасних досліджень стверджує М. Пентилюк), а становлять іншу групу, яка довготривалий час мала назву – уроки розвитку зв'язного мовлення. Щодо структури уроків, то вчена, дотримуючись традиційної структурної організації, справедливо визначає їх компоненти і наголошує, що «наведені варіанти не охоплюють побудови всіх аспектних уроків. У практиці навчання мови доводиться мати справу з найрізноманітнішими комбінаціями уроку, зумовленими тими інноваційними процесами, що охопили сучасну школу, і тими змінами, що відбуваються в змісті та структурі шкільних програм з

української мови [10, с. 28]». У контексті порушеної в дослідженні проблеми модернізована класифікація уроків, створена М. Пентилюк услід за О. Біляєвим, є найбільш вдалою і тому є стрижневою для розроблення типологічної систематизації сучасного уроку української мови.

Усебічно проаналізувавши класифікації уроків української мови, доходимо висновку, що більшість учених поділяють уроки мови відповідно до їх навчальної мети. Позитивно відмітивши такий принцип, визначаємо основною класифікаційною ознакою уроків навчальну (дидактичну) мету, що безпосередньо відображає поетапність процесу пізнання нового і тому прямо пропорційно пов'язана з визначенням їх основних типів. Як відомо, процес пізнання нового має поетапний характер і передбачає:

- ✓ сприйняття, осмислення, запам'ятовування й усвідомлених знань;
- ✓ формування на основі засвоєних знань відповідних умінь і навичок;
- ✓ перевірку ступеня засвоєння знань, вироблення вмінь і навичок;
- ✓ повторення вивченого;
- ✓ практичне використання набутих знань, умінь і навичок.

Усе це дозволяє дещо уніфікувати класифікацію уроків української мови, узагальнити наукові типології вчених, осучаснити, модернізувати класичну типологію і розробити типологічну систематизацію уроків української мови. Уроки української мови відповідно до навчальної мети чітко виформовуються в дві групи: аспектні уроки й уроки розвитку зв'язного мовлення. У проекції порушеної проблеми вважаємо, що **аспектні уроки** спрямовані на розвиток мовної компетентності, передбачають засвоєння різних аспектів мовної системи, опанування мовних одиниць усіх рівнів мови і формування мовних й частковомовленневих умінь та навичок [4, с.]. Услід за О. Біляєвим і М. Пентилюк визначасмо основні типи аспектних уроків української мови, враховуючи стратегічні підходи до навчання мови в основній школі – відхід від «ЗУНівського» підходу і перехід до компетентнісного навчання, покликаного формувати комунікативну компетентність, найперше мовленнєву й мовну в поєднанні з соціокультурною та діяльнісною компетентностями. З урахуванням вимог сучасної мовної

освіти і здобутків лінгводидактики визначаємо *систему аспектних уроків української мови* як цілісну, багатокомпонентну структуру, що складається з основних типів: уроки засвоєння знань, уроки формування умінь та навичок, уроки практичного застосування знань, умінь та навичок, уроки контролю, уроки повторення, узагальнення і систематизації; уроки аналізу й корекції навчальних досягнень.

1. Уроки засвоєння нових знань

Мета – вивчення й осмислене усвідомлення нового теоретичного матеріалу (мовного або мовленнєвого поняття чи явища), первинне вироблення вмій їх застосування.

Структурні етапи: організаційний момент, мотивація, актуалізація опорних знань, умінь та навичок, цілевизначення, засвоєння нових знань, формування первинних умінь, рефлексія, пояснення домашнього завдання, підсумки уроку.

2. Уроки формування умінь і навичок

Мета – глибоке осмислення і закріплення знань, формування на основі засвоєних знань відповідних мовних і частковомовленнєвих умінь та навичок, їх застосування в мовленнєвій діяльності.

Структурні етапи: організаційний момент, мотивація, перевірка домашнього завдання, цілевизначення, осмислення й закріплення опорних знань та вмій, формування вмій і навичок, рефлексія, пояснення домашнього завдання, підсумки уроку.

3. Уроки вироблення досвіду застосування знань, умінь і навичок

Мета – вироблення самостійного досвіду практично застосовувати комплекс знань, умінь і навичок з метою їх використання в різних мовленнєвих ситуаціях.

Структурні етапи: організаційний момент, мотивація, перевірка домашнього завдання, актуалізація опорних знань і вмій, цілевизначення, вироблення досвіду використання знань, умінь та навичок, практичне застосування знань, умінь і навичок, рефлексія, пояснення домашнього завдання, підсумки уроку.

4. Уроки повторення, узагальнення і систематизації

Мета – узагальнення комплексу знань, умінь, навичок і досвіду їх застосування, систематизація власної комунікативної компетентності.

Структурні етапи: організаційний момент, мотивація, перевірка домашнього завдання, цілевизначення, повторення, узагальнення і систематизація комплексу знань, умінь, навичок і досвіду їх застосування; рефлексія, пояснення домашнього завдання, підсумки уроку.

5. Уроки контролю

Мета – визначення рівня сформованості компетентності – знань, умінь, навичок і досвіду їх застосування; корекція з метою підвищення індивідуальної компетентності учня.

Структурні етапи: організаційний момент, мотивація, цілевизначення, перевірка знань, умінь, навичок і досвіду їх застосування; рефлексія, пояснення домашнього завдання, підсумки уроку.

6. Уроки аналізу і корекції навчальних досягнень

Мета – визначити рівень сформованої компетентності та якість навчальних досягнень, проаналізувати результати контрольних зрізів, рефлексійно зіставити наперед визначені очікувані результати з досягнутими, виявити й усунути допущені помилки й недоліки.

Структурні етапи: організаційний момент, мотивація, цілевизначення, загальна оцінка виконаної роботи (позитивна та негативна), рефлексія, корекція, робота над усуненням помилок і недоліків (фронтальна й індивідуальна), пояснення домашнього завдання, підсумки уроку.

Представлені у дослідженні типові моделі аспектних уроків української мови, розроблені з урахуванням концепт-ідей сучасної мовної освіти і відповідно до ключових орієнтирів чинних державних документів, вважаємо найбільш прийнятними у теорії і практиці навчання української мови на початку XXI ст. Безумовно, означені моделі можуть змінюватися, але їх основні структурні компоненти, що визначають стратегічну навчальну мету уроку, є ядром уроку, його центром, що є сталим. Наприклад, для уроку засвоєння нових знань – це етап пояснення нового матеріалу і свідоме його

розуміння й осмислення учнями. Всі інші етапи уроку можуть утворювати різні комбінації і варіації.

Сконструйована сучасно узагальнена класифікація аспектних уроків української мови включає типи уроків відповідно до стратегічного завдання мовної освіти – формування комунікативної компетентності учня й інтегрує в конкретному типі уроку традиційні та сучасні структурні елементи навчального заняття з метою створення модернізованої педагогічної методики й удосконаленої технології, що загалом створять систему ефективного навчання рідної мови в основній школі.

Констатуємо, що вище описані типи уроків є основними, найбільш продуктивними і розповсюдженими уроками з необхідними й оптимальними структурними компонентами, хоча можуть мати інші варіанти. У реальній практиці шкільного навчання української мови різнобарв'я навчальних занять набагато ширше й глибше в плані зовнішньої та внутрішньої макроструктури й організації кожного структурного компонента. Аспекти уроки представляють досить суттєвий, але не єдиний спектр практичного опанування української мови у школі, ще однією істотною гранню такої пізнавальної роботи є інша група уроків української мови, в межах якої досить помітні модернізовані змістові акценти сучасної мовної освіти, – це уроки розвитку комунікативних умінь, що потребують ретельного теоретико-методичного дослідження.

Література:

1. Біляєв О. Лінгводидактика української мови : навч.-метод. посібник / О.М. Біляєв. – К. : Генеза, 2005. – 180 с.
2. Біляєв О. Сучасний урок української мови : навч.-метод. посібник / О.М. Біляєв. – К. : Радянська школа, 1981. – 176 с.
3. Караман С. Методика навчання української мови в гімназії / С. О. Караман. – К. : Ленвіт, 2000. – 272 с.
4. Кучеренко І. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі : монографія / І.А. Кучеренко. – Умань : Видавець ФОП Жовтий О.О., 2014. – 410 с.

5. Львов М. Словарь-справочник по методике русского языка : учебн. пособ. / М.Р. Львов. – М. : Просвещение, 1988. – 240 с.
6. Методика вивчення української мови в школі / О. М. Біляєв, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк та ін. – К. : Рад. ш., 1987. – 246 с.
7. Методика викладання української мови в середній школі [за ред. С. Чавдарова і В. Масальського]. – К. : Рад. шк., 1962. – 371 с.
8. Методика викладання української мови в середніх освітніх закладах / [за ред. М. Пентилюк]. – К. : Ленвіт, 2009. – 400 с.
9. Методика преподавания русского языка : уч. пособие / М. Т. Баранов, Т. А. Ладыженская, М. Р. Львов и др.; [под ред. М. Т. Баранова]. – М. : Просвещение, 1990. – 368 с.
10. Пентилюк М. Сучасний урок української мови / М. І. Пентилюк, Т. Г. Окуневич. – Х. : Вид. група «Основа», 2007. – 176 с.
11. Пентилюк М. І. Методика навчання української мови у таблицях і схемах: навч. посіб. / М. І. Пентилюк, Т. Г. Онукевич. – К. : «Ленвіт», 2006. – 134 с.
12. Плиско К. Принципи, методи і форми навчання української мови (теоретичний аспект) : навч. посіб. / К. М. Плиско. – Х. : Основа, 1995. – 240 с.
13. Текучев А. Методика русского языка в средней школе / А. В. Текучев. – М. : Просвещение, 1980. – 414 с.
14. Технологія сучасного уроку української мови : навч. посіб. / Н. М. Остапенко, Т. В. Симоненко, В. М. Руденко. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 248 с.
15. Успенский М. Типология уроков русского языка / М. Б. Успенский // Русский язык в школе. – 1982. – № 4. – С. 28 – 29.